

عصری تازه در مطالعه

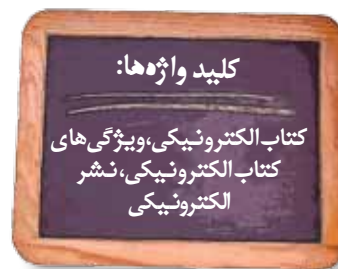
بررسی نقش کتاب الکترونیکی در گرایش به مطالعه

اشاره

با رواج روزافزون تأثیر رایانه در مسائل روزمره، جهان با سرعت فزاینده‌ای به دنیای الکترونیک و دیجیتال تبدیل می‌شود. کتاب، چاپ و نشر نیز از این راه باز نمانده‌اند و ظهور نشر الکترونیک این صنعت را دستخوش تحولی عظیم کرده است. ظهور کتاب الکترونیکی پدیده‌ای کاملاً تازه در این بین است و می‌رود تا نظام آموزشی و اطلاع‌رسانی را با دگرگونی‌های اساسی مواجه سازد. در این مقاله، درباره برخی از ویژگی‌های کتاب‌های الکترونیکی بحث شده است.

به وسیله ده‌ها هزار قالب متن اختصاصی ناسازگار، که تنها روی دستگاه‌هایی ویژه قابل رؤیت بود و به تجهیزات خاص نیاز داشت، دنبال می‌شد. در این زمان کتاب‌هایی با محتوای غیرداستانی توسط برخی از ناشران که در حوزه تجارت، علوم و فناوری کار می‌کردند، وارد بازار شد. در سال ۱۹۹۱، شرکت «سونی» دستگاه کتاب‌خوان الکترونیک را در ایالات متحده آمریکا عرضه کرد. رایانه شخصی به نام «پاوربوک» توسط شرکت «اپل» در سال ۱۹۹۱ با کیفیتی بالاتر از دستگاه شرکت «سونی» ارائه شد و شرکت «وویارژ» به نشر مجموعه‌های چندرسانه‌ای روی لوح فشرده، برای استفاده در این دستگاه پرداخت. در این دهه دو نرم‌افزار اختصاصی هدفمند به منظور یکپارچه‌سازی در زمینه خوانش کتاب‌های الکترونیکی، با استفاده از رایانه‌های شخصی و قابل حمل و دیگر وسایل و ابزار الکترونیکی، به بازار آمدند و بعضی از نرم‌افزارهای اختصاصی

است فکر کنیم»، طرح وسیله‌ای به اندازه میز، به نام «می‌مکس» را ارائه کرد که به عنوان نخستین کتاب الکترونیکی شناخته شد؛ ابزاری برای ذخیره کتاب‌ها، یادداشت‌ها و مکاتبه‌ها. این دستگاه حافظه‌ای بزرگ برای ذخیره اطلاعات داشت. البته این وسیله هیچ‌گاه از قالب یک طرح فراتر نرفت و به عنوان نخستین طرح شکست‌خورده، در صف طولانی آثار مخترعان کتاب‌های الکترونیکی قرار گرفت (امین پور، ۱۳۸۳). با ظهور طرح گوتنبرگ در سال ۱۹۷۱ (طرح تبدیل کتاب‌های چاپی به کتاب‌های الکترونیکی) مزایای بسیاری پیش روی کاربران قرار گرفت که تمایل نسبت به این کتاب‌ها را روز به روز بیشتر کرد. در دهه ۱۹۸۰ منابعی به شکل الکترونیکی روی لوح فشرده به بازار عرضه شدند. قابلیت حمل و نقل، یکی از ویژگی‌های این نوع کتاب‌ها در دهه ۱۹۸۰ است. در دهه ۱۹۹۰، تولید و عرضه کتاب‌های الکترونیکی

سراغاز

همزمان با رشد اطلاعات، ابزارهای جدیدی برای ذخیره و تبادل اطلاعات به وجود آمده‌اند. در گذشته اطلاعات در قالب‌های چاپی همانند کتاب و مجله، از سوی ناشران و با صرف زمانی طولانی و هزینه بالا، در دسترس مخاطبان قرار می‌گرفت، اما امروزه صرف هزینه‌های کمتر و زمان کوتاه‌تر، تمایل ناشران را به نشر اطلاعات به صورت الکترونیکی افزوده است (فهیمی فر، ۱۳۸۷: ۸۰).

تاریخچه تهیه و تولید کتاب الکترونیکی

در سال ۱۹۴۵ وان‌وار بوشن در مقاله‌ای با عنوان «آن نان که ممکن

برای «دستیار الکترونیکی شخصی» از قبیل «موبی پاکت» محصول فرانسه و وسیله دیگری محصول کره جنوبی به نام «های بوک» یا «های ایبوک»، به عنوان رقیبی با هزینه‌ای در حد متوسط به نسبت دیگر وسایل الکترونیکی، به وجود آمد. «های بوک» افزون بر امکان مطالعه کتاب‌های الکترونیکی، مجال استفاده از فایل‌های صوتی «ام‌پی تری» را نیز به کاربر می‌دهد. در اواخر دهه ۱۹۹۰، مؤسسه ملی استانداردها و فناوری، گردهمایی ویژه کتاب‌های الکترونیکی را برگزار کرد که بیش از ۱۰۰ ناشر کتاب، شرکت‌های نرم‌افزاری اصلی و تولیدکنندگان کتاب‌های الکترونیکی در آن شرکت کردند و نیز در نمایشگاه کتاب فرانکفورت، جوایزی به محتوا و طراحی کتاب‌های الکترونیک اهدا شد. در نهایت، در پایان این دهه، نمونه‌های بسیاری از کتاب‌های الکترونیکی برای استفاده با دستیار الکترونیکی شخصی به بازار آمد (فهیمی فر، ۱۳۸۷).

دیدگاه دوم

از نظر طرفداران این دیدگاه، کتاب‌هایی الکترونیک هستند که به وسیله نرم‌افزارهای ویژه خوانده می‌شوند نه به وسیله دستگاه. به عبارت بهتر، در نگاه این گروه، کتاب الکترونیک با نرم‌افزار معنا می‌یابد نه با سخت‌افزار.

دیدگاه سوم

دیدگاه سوم می‌گوید هر چه را که با «مرورگر» می‌توان خواند، کتاب الکترونیک است. بنابراین، هر صفحه‌ای که داده‌های آن صفر و یک باشد، صفحه‌ای از یک کتاب الکترونیک است. از نظر این گروه، مرورگرها مادران کتاب‌های الکترونیک هستند.

دیدگاه چهارم

طبق این دیدگاه، کتابی که سود نیاورد، الکترونیک نیست! بنابراین، اصلی‌ترین ویژگی کتاب الکترونیک باید این باشد که قابل سرقت برای تکثیر نباشد. آن‌ها می‌گویند چرا باید کتابی را تولید کرد که هیچ سودی نداشته باشد و هر که خواست آن

را تکثیر کند؟ این دیدگاه در واقع نگران نفوذگران رایانه‌ای است؛ کسانی که قفل برنامه‌ها و نرم‌افزارها و هر قفل دیگر دیجیتال را می‌شکنند تا حق مالکیت معنوی پدیدآورندگان را پایمال کنند. از نظر این دیدگاه، «ایمنی» باید جزو ویژگی‌های هر کتاب الکترونیک باشد. کتاب‌های الکترونیکی به شکل‌های دیگری نیز تعریف شده‌اند؛ مثلاً کتاب الکترونیکی اصطلاحی است برای تکنگاشتهای الکترونیکی که به شکل حرفه‌ای ویرایش و برای جلوگیری از کپی‌شدن، کدگذاری می‌شوند. کتاب الکترونیکی وسیله‌ای است که خوانندگان، متن‌های خود را روی آن می‌خوانند. نام مناسب برای این دستگاه، «کتاب الکترونیکی خوان» است (یعقوبی، ۱۳۸۶).

روش‌های نشر الکترونیکی

ویتایلو چهار روش اساسی در حوزه نشر الکترونیکی کتاب را چنین دسته‌بندی می‌کند:

چه کتابی الکترونیکی است؟

در صنعت کتاب‌های الکترونیک، چالشی وجود دارد به این معنا که به چه چیزی می‌توان کتاب الکترونیک گفت: در این زمینه چند دیدگاه وجود دارد:

دیدگاه اول

کسانی که از یک دستگاه باتری‌دار - هم حجم و اندازه کتاب - برای خواندن کتاب‌های الکترونیک استفاده می‌کنند، بر این باورند که کتاب‌هایی الکترونیک هستند که به وسیله این دستگاه خوانده می‌شوند و بقیه کتاب‌ها را نمی‌توان کتاب الکترونیک نامید.

لازمهٔ ایجاد کتابخانه‌های دیجیتال، وجود کتاب‌های الکترونیکی یا اینترنتی است

یادگیری الکترونیکی نوعی از یادگیری است که از طریق استفاده از رسانه‌های الکترونیکی صورت می‌گیرد

۱. کتاب‌فروشی اینترنتی: حرکت اولیه در ایجاد فروشگاه مجازی کتاب انجام شد. نمونهٔ برجستهٔ این نوع بازار فروش کتاب، «پایگاه وب آمازون» است. این پایگاه تا ۴۰ درصد از هزینهٔ خرید کتاب را کاهش می‌دهد. البته هزینه‌های پستی، اثر تخفیف مذکور را از بین می‌برند.

۲. کتاب‌های الکترونیکی: آیندهٔ کتاب الکترونیکی امیدبخش است. تولیدکنندگان کتاب الکترونیکی و فروشندگان نوعی راهکار را دنبال می‌کنند. استانداردهای این حوزه، با ابداع روش‌های نوین، در آیندهٔ نزدیک بهبود خواهد یافت.

۳. نشر دیجیتال در چاپ مبتنی بر نیاز: در این نوع نشر دورگه، اطلاعات تا زمان چاپ، به صورت مجازی باقی می‌ماند. چاپ مبتنی بر نیاز با دو فرایند تولید و توزیع مرتبط است. این نوع نشر، یک راه‌حل برای چاپ با شمارگان کم، برای مطالبی که قبلاً به دلیل هزینهٔ زیاد فناوری چاپ منتشر نشده‌اند، فراهم می‌کند. شیوهٔ توزیع در این نوع نشر، کم و بیش دچار تغییر و تحول می‌شود.

۴. نشر مستقیم در شبکه: بیشتر ناشران منتظر رواج و توسعهٔ نشر الکترونیکی هستند تا پس از آن و براساس شرایط جدید، ساختار سازمانی خود را متحول و با وضعیت جدید نشر و توزیع الکترونیکی سازگار کنند. به هر حال، برخی راهکارهای قانع‌کننده، مانند «دایرةالمعارف بریتانیکا»، در این حوزه تعریف

شده‌اند. کار «بریتانیکا» شبیه کار رادیو و تلویزیون است تا نشر (بابائی، ۱۳۸۲).

آموزش الکترونیکی

آموزش الکترونیکی عبارت است از کاربرد فناوری اطلاعات و استفاده از رایانه‌های چندرسانه‌ای، ابزارهای الکترونیکی و دیجیتالی برای طراحی یا انتخاب مواد آموزشی و مدیریت فرایند یاددهی - یادگیری (آموزش) که به صورت شبکه‌ای از یاددهندگان، یادگیرندگان، کارشناسان و طراحان آموزشی و فن‌سالاران رایانه (سخت‌افزار و نرم‌افزار) سازماندهی شده‌اند. یعنی فناوری، در یادگیری الکترونیکی، برخلاف آموزش از راه دور، نه به‌عنوان پل ارتباطی، بلکه به‌عنوان عامل اصلی انتقال دانش و مهارت وارد فرایند آموزش می‌شود. به عبارت روشن‌تر، یادگیری الکترونیکی لزوماً به معنی استفاده از منابع دیجیتالی و فناوری‌های مربوط به آن برای سهولت بخشیدن به فرایند تدریس نیست، بلکه به دست دادن تجربهٔ یادگیری شخصی و جدیدی است تا یادگیرنده بتواند با گام‌های آهسته، به توانمندی‌های بالقوهٔ خود پی‌ببرد و آنها را فعالیت بخشد. این کار با توسعهٔ انقلاب فناوری الکترونیکی و گسترش شبکه‌های ارتباطی و اطلاعاتی میسر شده است. ویژگی‌های این نوع آموزش عبارت‌اند از:

۱. محتوای آن پویا و روزآمد است و دسترسی به صورت برخط برای همه امکان‌پذیر است.
۲. دارای زمان واقعی و بدون محدودیت است.

۳. فرایند یاددهی - یادگیری در آن مشارکتی است.

۴. محیط یادگیری متعلق به همهٔ مشارکت‌کنندگان است و هر یادگیرنده فعالیت مورد نظر خود را در زمان و مکان انتخابی خودش انجام می‌دهد.

۵. جامع و فراگیر است؛ زیرا منابع زیادی را فراهم می‌کند تا یادگیرندگان را برای انتخاب بهترین محتوا و مطلوب‌ترین مدل آموزشی متناسب با وضعیت خود توانمند سازد (ابراهیم‌زاده، بی‌تا).

کتاب‌های دیجیتالی از مهم‌ترین اجزای آموزش الکترونیکی هستند. با استفاده از کتابخانه‌های دیجیتالی کتاب‌های متعدد در زمینه‌های مورد نیاز دانشجویان و دانش‌آموزان، به راحتی و با رعایت قوانین مرتبط به این کتابخانه‌ها، در اختیار خواننده قرار می‌گیرد. لازمهٔ ایجاد کتابخانه‌های دیجیتالی، انتشارات الکترونیکی است که آن نیز قوانین خاص خود را دارد. در کل، در نظام آموزش الکترونیکی، نیاز به استفاده از کتاب‌های اینترنتی (e_book) ضروری است (تنها، بی‌تا).

یادگیری الکترونیکی

طی چند سال اخیر، پیشرفت‌های قابل توجهی در فناوری رایانه‌ای به وجود آمده است. با افزایش استفادهٔ فناوری مدرن ارتباطی، واژه‌ای جدید به نام یادگیری الکترونیکی^۱ متولد شد؛ نوعی از یادگیری که از طریق استفاده از رسانه‌های الکترونیکی صورت می‌پذیرد. کلارک و مایر (۲۰۰۸) یادگیری الکترونیکی را نوعی یادگیری می‌دانند که از طریق

رایانه و سی دی، اینترنت یا اینترنت صورت می‌گیرد (احمد مخبری، ۱۳۹۰).

مزایا و ویژگی‌های کتاب‌های الکترونیکی

• دسترسی از راه دور

کتاب‌های الکترونیکی برای استفاده در آموزش مؤسسه‌هایی که تعداد کاربران از راه دور آن‌ها زیادند بسیار مناسب است.

• سهولت انتقال در عین یکپارچگی مطالب

اطلاعات پردازش شده می‌تواند به سرعت بسیار جابه‌جا شود. با توسعه میکروچیپ‌ها، فناوری «فایبر ایتیک» و اینترنت، ارتباط‌های دیجیتال می‌تواند به سهولت هرچه تمام‌تر و به صورت بلادرنگ منتقل شود. کتاب‌های الکترونیکی می‌تواند به صورت دانلود یا به شکل ضمیمه به ایمیل عرضه شوند و نیز قابل ذخیره در دیسک فشرده و یا سی‌دی رام است.

• انسجام مطالب و تنوع کاربرد

در حال حاضر، مردم دسترسی بیشتری به اطلاعات دارند و می‌توانند براساس آن‌ها تصمیمات بهتری بگیرند. در مقایسه با قالب‌های رایج متنی، کتاب‌های الکترونیکی در عین دسته‌بندی مطالب به صورت فهرست یا موضوعی، به صورت وحدت یافته، تبادل آن‌ها با یکدیگر را همراه با سهولت جست‌وجو فراهم می‌کنند.

• **تبادل بینابین مطالب با یکدیگر**
ترغیب شدن بیشتر برای ادامه خواندن، سهولت نگهداری و یادسپاری مطالب و توانایی بیشتر در کنترل مطالب، از جمله ویژگی‌های بسیار مهم برای خواننده است.

کتاب الکترونیکی با امکاناتی مثل وجود فرامتن، امکان تبادل بینابین مطالب و نیز مرور همزمان آن‌ها با یکدیگر را فراهم می‌کند. این راحتی جست‌جو، به‌ویژه برای افرادی که با مطالب تحقیقاتی سروکار دارند، بسیار اهمیت دارد.

• پشتیبانی از امکانات چندرسانه‌ای

کتاب‌های الکترونیکی حتی می‌توانند این امکان را فراهم کنند که به مطالب کتاب گوش دهید! نرم‌افزارهایی چون Microsoft Reader از امکانات بسیار خوبی از جمله خواندن متون برخوردارند. این مطلب صرفاً جالب است. اما برای افرادی مثل نابینایان و یا کسانی که مشکل خواندن دارند، نویدبخش عصری تازه در آموزش و اطلاع‌رسانی است. همچنین، این کتاب‌ها امکان خوبی برای بزرگ کردن مطالب دارند.

سهولت کار و اجرا

افراد غالباً برای نوشتن یا خواندن مطالب از طریق رایانه، از نرم‌افزارهایی مثل ورد استفاده می‌کنند. یکی از مشکلات این نرم‌افزار آن است که مطلبی که در یک نسخه، مثل ورد ۹۷ یا در ویندوز فارسی ساز نوشته می‌شود، به سادگی در نسخه دیگر این نرم‌افزار قابل اجرا نیست. به طوری که اگر شما آن را به رایانه دیگری که نسخه دیگری دارد برید، به‌خصوص اگر آن مطلب به زبانی غیر از انگلیسی نوشته شده باشد، ممکن است به همان دقت اجرا نشود. همچنین ممکن است بسیاری از افراد برای خواندن مطلبی که در قالب پی‌دی‌اف در اختیار دارند، نرم‌افزارهای ویژه

اجرای آن را نداشته و حتی نام آن‌ها را نیز نشنیده باشند. اما کتاب‌های الکترونیکی در فرمت EXE این مشکل را نیز حل کرده‌اند؛ یعنی شما کتاب الکترونیکی خود را صرف‌نظر از نوع سیستم عامل و یا وجود نرم‌افزاری برای خواندن آن، نه تنها ساده‌تر از ورق زدن یک روزنامه خواهید خواند، بلکه از امکانات بسیار جالب دیگر آن نیز بهره‌مند خواهید شد و حتی می‌توانید از درون کتاب برای نویسنده آن ایمیل بفرستید!

سخن آخر

مطالعه کتاب یکی از نشانه‌های فرهنگ هر جامعه‌ای و گرایش به کتاب‌خوانی نیز فرصتی برای جامعه علمی است، زیرا از این مسیر می‌توان پیام‌های اجتماعی، تربیتی، فرهنگی، سیاسی، دینی، اخلاقی، زیستی و بهداشتی را به جامعه انتقال داد. در این راستا و با رواج روزافزون رایانه در امور روزمره و نیاز اطلاعاتی جامعه علمی، چاپ و نشر کتاب‌های الکترونیکی می‌تواند تأثیرگذار باشد.

منابع

۱. ابراهیم‌زاده، عیسی (۱۳۸۵). تعلیم و تربیت مبتنی بر فناوری اطلاعات و ارتباطات، جستارهای مفهومی. پیک نور. شماره ۶ چهارم. سال چهارم. (بی تا)
۲. احمد مخبری، مونا (۱۳۹۰). گفتار در یادگیری الکترونیکی. ماهنامه رشد تکنولوژی آموزشی. شماره ۷. دوره بیست‌وششم. فروردین.
۳. بابائی، محمود (۱۳۸۲). نشر الکترونیکی. پژوهشگاه اطلاعات و مدارک علمی ایران.
۴. جوادی پور، محمدعلی (۱۳۸۵). مطالعه میزان مطالعه غیردرسی دانش‌آموزان پسر مقطع متوسطه منطقه بندپی غربی شهرستان بابل. دانشگاه پیام نور مرکز تهران. دانشکده ادبیات و علوم انسانی.
۵. فهمی‌فر، سپیده و غائبی، امیر (۱۳۸۷). کتاب‌های الکترونیکی از دیدگاه متخصصان اطلاع‌رسانی شاغل در کتابخانه‌های مرکزی دانشگاه‌های شهر تهران. پژوهشگاه اطلاعات و مدارک علمی ایران. دوره ۲۴. شماره ۱.
۶. یعقوبی، جعفر (۱۳۸۶). کتاب‌های الکترونیکی: مفاهیم، مزایا و شیوه تهیه. مقالات علوم انسانی کتابداری و اطلاع‌رسانی. جلد ۹. شماره ۳.

مطالعه کتاب

یکی از

نشانه‌های

فرهنگ هر

جامعه‌ای و

گرایش به

کتاب‌خوانی نیز

فرصتی برای

جامعه علمی

است